

be az új korszakba. Mert Barnet csak azt látja, hogy minden probléma a mostani világrend terméke, az igazságosabb világrendbe vezető utat azonban nem ismeri fel. Még Marxban is csak kételkedni tud, mert korlátlanul tekintette a természetet, azt hitte a termelés korlátlanul növelhető, hogy mindenki szükséglete kielégíthetővé váljon. Más pedig még csak megoldást sem kínálhat neki az új világba való eljutáshoz. Ő maga csak kompiláló, nem pedig koncepció felkínáló, tehát marad számára csak a kétely, hogy az emberiség nem tud eljutni az igazságosabb világrendbe, hanem a gazdaság öt forrásáért vívott mind kiélezettebb harc atomháborúba, önmaga megsemmisítésébe sodorja. Végül a harmadik réteg kérdése: megéri-e az új korszak? Mert ha az atomháború veszélyéről elfeledke-

zik, akkor tudja, hogy az emberiség mindig talál megoldást problémáira, csak éppen ezzel kapcsolatban jelentkezik az a kételye, hogy ezt a megoldást a neki olyan kedves demokrácia feladásával találják meg, vagyis a demokrácia mindössze néhány száz éves rövid kísérlet lesz az emberiség történetében és utána a létfenntartás kikényszerítette önkényuralom valamelyik formája következik.

„Éhe kenyérnek, éhe a Szónak, Éhe a Szépnek bajt titeket.” — énekelte a költő a tömegek forradalmi energiájának hajtóerejét felfedezve. Barnet látja a kenyér, a meleg, a víz, a szellem, s az igazságosabb világ éhét, de ebből nem forradalmi energia lesz nála, hanem egyrészt csak kétely, másrészt csak érdekesen összekomplikált mű.

BALINT István

TERJEDELMEK OKMÁNYGYŰJTEMÉNY AZ AVNOJ-RÓL

A belgrádi Narodna knjiga kiadásában Slobodan Nešović publicista és Branko Petranović történész szerkesztésében (recenzensek Mihailo Apostolski és Čedomir Popov akadémikusok, valamint Đurađ-Đuro Stanisavljevi) tematikai okmánygyűjtemény jelent meg Az AVNOJ és a forradalom címmel. Az okmányok az 1941—1945-ig terjedő időszakot ölelik fel, s ezt a szerkesztők a könyv alcímében fel is tüntették. Az okmányokat, ahogyan a szerkesztők 1983 májusában írt előszavukban (5—12. o.) jelzik is, a szaknyilvánosságnak és a szélesebb körű érdeklődők számára gyűjtötték össze.

A terjedelmes kiadvány (928 oldalával és tetemes eladási árával) nem mindennapi kiadvány. Slobodan

Nešović már jó néhány okmánygyűjteménnyel jelentkezett, felhasználva a már hozzáférhető külföldi levéltári anyagot is Jugoszlávia népfelzabardító háborújával kapcsolatban. Branko Petranović viszont 1980-ban megjelent *Jugoszlávia történelme 1918—1978* című 650 oldalas könyvével vonta magára a figyelmet. Mindenesetre jelentős kiadói vállalkozásról van szó, a könyv terjedelme több mint 110 szerzői ív. A kiadványnak kétségtelen értékei vannak, bár nem mentes a szerkesztőknek azokról a téves politikai nézeteitől sem, amelyek a következetes tudományos módszer alkalmazásával nem ütközhetek volna ki.

A szerkesztők nem szorítkoztak az AVNOJ második ülésének (1943.

november) eseményei és határozatai bemutatására, hanem nagy figyelmet szenteltek az előzményeknek, valamint az 1943 novemberét követő történelmünk forradalmi kibontakozása szempontjából jelentős eseményeknek. Így valójában szocialista forradalmunk kibontakozását ecseteli az okmánygyűjtemény; az új forradalmi hatalmi szervek kialakulását (1941); az AVNOJ első ülését (1942), majd a második ülését, amelyen legfelsőbb törvényhozási és hatalmi szervvé alakul a maga végrehajtó szervével mint sajátos kormánnyal; utána az AVNOJ harmadik ülésére kerül sor, amelyen ideiglenes szkupstinává, 1945 végén pedig alkotmányozó nemzetgyűléssé alakul; 1945. november 29-én kikiáltja a köztársaságot; 1946. január 31-én meghozza a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság alkotmányát, majd 1946. február 2-án Tito elvtárs előterjeszti az új szövetségi kormány programját.

Az okmánygyűjtemény szerkesztőinek szándékában volt, hogy a népfelszabadító harc kereteiben lezajló forradalmi folyamatot bemutassák, a belső osztályerők viszonyainak megváltozását, de a külföldi tényezők szerepének dokumentálásával, s ennek folyamatában az AVNOJ üléseinek munkájában kifejezésre jutó forradalmi társadalmi változásokat. Ez a szándékuk alapján meg is valósult a terjedelmes kötet közreadásával. Természetesen, a belső tényezők szerepének bemutatásában, teljesen indokoltan, a szerkesztők nagy figyelmet szenteltek a JKP-nek, a forradalmi háború fő szervezőjének, a politikai stratégiát és taktikát meghatározó élcsapat szerepének.

A közölt anyag többségében okmányszöveg, pontosabban szövegrészlet, ezenkívül korabeli újságokban megjelent közlemény és hír-

anyag. Csak lábjegyzetekben közölnek részleteket a memoárirodalomból, egyéb magyarázó megjegyzésekkel együtt. A kiadvállalat, amely kitartóan hirdeti kiadványát, közli az érdeklődőkkel, hogy a közölt okmányok egyharmadával ebben a könyvben találkozhatnak első ízben.

Az okmánygyűjtemény szerkesztői a megjelentetett anyagot 50 tárgykörbe csoportosították, 15 fejezetre tagolva. Mivel pedig a szerkesztők is fontosnak tartották előszavukban (9. o.) felsorolni a fejezetcímeket, így mi is ezt tesszük, azzal, hogy feltüntetjük a fejezetek kezdetének oldalát, s ezzel érzékeltetjük az egyes fejezetek terjedelmét is. Az okmánygyűjtemény a következő fejezeteket tartalmazza. 1. A katonai vereség és Jugoszlávia kontinuitásának kérdése (15. o.), 2. A népfelszabadító harc mint forradalmi stratégia (87. o.), 3. A népfelszabadító mozgalom az ellenforradalom fölfejlődésének időszakában (159. o.), 4. „A Bihaći Köztársaság” mint az össznépi állam alapja (251. o.), 5. Az új Jugoszlávia létrehozása (335. o.), 6. Az AVNOJ küzdelme az új Jugoszlávia államiségének kiépítéséért és a forradalmi változások nemzetközi elismertetéséért (499. o.), 7. A szövetségi berendezés fejlődése az AVNOJ második ülése után (557. o.), 8. Az AVNOJ és a kompromisszum politikája (605. o.), 9. A fegyveres erők átszervezése és a háború vége (663. o.), 10. A társadalmi-gazdasági viszonyok megváltoztatása és az új rendszer megszilárdítása (681. o.), 11. A szövetségi berendezés további építése (707. o.), 12. Az AVNOJ átalakulása a DSZJ Ideiglenes Népszkupstinájává (739. o.), 13. Az új társadalmi berendezés politikai alapja (783. o.), 14. Az új Jugoszlávia nemzetközi helyzete és külpolitikája (825. o.),

15. Az alkotmányozó nemzetgyűlés — A köztársaság kikiáltása (843. o.).

Az okmánygyűjtemény szerkesztői könyvüket, amint előszavukban feltűntetik, nemcsak a szak-, de a szélesebb olvasóközönségnek is szánták. Ez a szándék azonban csak részben valósulhatott meg, mert a szerkesztők a szövegeket gyakran részleteikben, nem pedig teljességükben közlik. Így a könyv inkább csak felhívja a figyelmet és utal a forrásra, minthogy kielégítené a komoly szándékú kutatót. Valójában a kötet szerkesztői, de erre utal a könyv példányszáma és a kiadó kiadó és ügyes hírverése is, elsősorban a nagyközönség érdeklődésére számítottak. Viszont az okmányok rövidítése — akármennyire is igyekeztek a szerkesztők a lényeg megőrizni (8. o.) — nyilvánvaló veszélyeket hordoz magában. Így már az első közölt okmány: Hitler döntése 1941. március 27-én, a német hadsereg főparancsnokságán tartott haditanácsban Jugoszláviának a megsemmisítéséről (Ferdo Čulinović akadémikus 1970-ből származó munkája alapján), nem nyújt teljes képet. Velimir Terzić tábornok és hadtörténész 1963-ban megjelent *Jugoslavija u aprilskom ratu 1941.* című könyve közli a Hitler vezetésével Berlinben, 1941. március 27-én megtartott értekezlet jegyzőkönyvének teljes szövegét, valamint az 1941. március 28-án Wilhelm Keitelnek, az OKW vezetőjének kiadott utasítását, amelyben világosan megfogalmazást kap a nemzeti gyűlölet szítására alapozott tömeges emberirtás, amelyet a hitleri haderő „nem fog megakadályozni”. Tehát nemcsak „szétzúzni Jugoszláviát katonai és állami szempontból is”, ahogyan azt Hitler megfogalmazta, hanem a tervszerű és tömeges emberirtás is mint hadászati feladat szerepel a Jugoszlávia elleni táma-

dás tervezésében. Ez a körülmény nagy akadályt jelentett a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével elindított népfelkelés és népfelszabadító harc számára, de annál nagyobb erkölcsi tőkét is, amikor a titói „testvériség—egység” jelszava gyökeret vert, s a forradalom, valamint a kibontakozó új jugoszlávia egyik alapvető vívmányává vált.

A szerkesztők, noha könyvük alcíme: „Tematikai okmánygyűjtemény 1941—1945”, közlik az 1946. január 31-én meghozott JSZNK alkotmányát (kivonatolva) és J. Broz Tito expozéját az új, most már egységes és belső szűzhúzástól mentes, új JSZNK kormányának programjáról, amelyet 1946. február 2-án tartott. Viszont nem indokolt, hogy Hitler 1941. március 26-án Berlinben tartott haditanácsának jegyzőkönyv-részleteivel kezdődik. Ugyanis a szerkesztők súlyt helyeznek a Jugoszláv Kommunista Párt forradalomban betöltött szerepének dokumentálására és a JKP osztályerők stratégiájának és politikai taktikájának a megvalósítására. Ezért indokolatlan a JKP stratégiáját 1941-ből származtatni, amikor az az antifasiszta népfront-politikával bontakozik ki. Ezen az alapon, s már az elért eredményekből kiindulva, tartják meg a JKP V. országos értekezletét 1940. október 19—23-áig (a teljes anyag megjelentetve: Peta zemaljska konferencija. Izvori za istoriju SKJ, Serija A, knjiga 10. Priredili: Pero Damjanović, Milovan Bosić i Dragica Lazarević. Izdavački centar Komunist, Beograd, 1980., 631. 1., valamint a tíz évvel korábban megtartott tudományos értekezlet anyaga: Peta zemaljska konferencija KPJ. Zbornik radova (Zagreb, 1970. listopad 22—23); Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Školska knjiga, Zagreb, 1972, 373. 1.) és azon részletesen kidol-

gozta a küszöbönálló háborús időszakra stratégiáját. Ha más nem, akkor Tito értékelő és összefoglaló cikke a JKP V. országos értekezletének eredményéről (Megjelent a *Proleter* 1941. január 1-i számában. *Josip Broz Tito összegyűjtött művei* VI., Forum, 1980, 108—114. o., ugyanebben a kötetben található a JKP V. értekezletének határozata is az 52—76. o.) odakívánkozik az okmánygyűjtemény anyagába. Valójában Tito levele, amelyet 1936. november 2-án ír (*Levél Szerbiához*) tárja fel, mennyire körültekintően kezelte a JKP az antifasiszta népfrempolitikát, s ez a levél szembeütően érzékelteti, milyen bonyolult körülmények között fejtették ki a JKP szerbiai tartományi vezetősége és Szerbia kommunistái azt a tevékenységet, amelynek alapja a munkás-paraszti osztályszövetség volt (közölve: *J. B. Tito összegyűjtött művei* III., 1935. március — 1937. november, Forum, 1979, 35—41. o.).

Természetesen, amennyiben a szerkesztők így, vagy hasonlóan járnak el, nemcsak alaposabban dokumentálták volna a JKP osztálystratégiáját, hanem hamisnak bizonyult volna állításuk az előszóban (10. o.), amit látszólag igazolnak a kötetben felsorakoztatott okmányok, amelyek szerint a szövetségi berendezés a népfelzabardító harc első napjaitól épül ki, de úgy, hogy a népfelzabardító mozgalom egyetlen okmányában 1943 őszéig nem esik szó arról, hogy Jugoszláviában valóban egy összetett állam kiépítése van folyamatban. Az ilyen nézőpont már azért is hamis, mert a szerkesztők is dokumentálják, milyen döntő és meghatározó fontosságú volt a népfelzabardító mozgalomban a JKP szerepe, a JKP-nek viszont már a népfelzabardító harc megindítása előtt is részletesen kidolgozott tervei voltak az ország

szövetségi alapokon való kiépítéséről.

A tudományos tárgyilagosságot nélkülöző nézeteik miatt Vajdaság és autonómiájának kialakulása is mostoha sorsra jutott a leközölt okmányokban. Így Vajdaság Tartományi Népfelzabardító Bizottságának létezése csak lábjegyzetben kap helyet (601. o.) a Vajdasági Tartományi Népfelzabardító Főbizottság 1944. március 12-ei első ülésén hozott határozatrészlet közlése kapcsán, és jóval bővebben (716—718.) Szerbia Kommunista Pártja 1945 májusában megtartott alakuló kongresszusa kapcsán, szintén lábjegyzetben. Nincs közlemény az AVNOJ első és második ülése közötti eseményekről Vajdaságban. A szerkesztők nem tartották fontosnak J. B. Titó-nak mint az AVNOJ végrehajtó szerve (kormány) elnökének 1944 márciusában a Nova Jugoslavija folyóiratban az AVNOJ-határozatok jelentőségéről szóló közleményét (*Tito Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1944*. Kultura, Beograd, 1944, 172—180. 1.) vagy a tartományi pártbizottság 1944. január 27-i keltezésű jelentését a JKP KB-nek. A szerkesztők jónak látták behatóbban foglalkozni a közölt okmányok megvalogatásában a szandzsáki Népfelzabardító Főbizottság és a terület szerveinek sorsával, mint Vajdaság szerveivel és csatlakozásának folyamatával Szerbia Szövetségi Egységhez mint államisággal rendelkező egységhez, később köztársasághoz.

Nézeteikhez híven a nemzeti kisebbségek, a mai nemzetiségeink, helyzetét tisztázó alapvető szöveg sem került bele a kiadványba. Így Tito elvtárs közismert cikke a *Proleter* 16. számában (1942. december 16-án jelent meg) A nemzeti kérdés Jugoszláviában a népfelzabardító harc megvilágításában cím-

mel, amely feltárja a JKP vezetett harc stratégiáját és a nemzeti szempontok, valamint a társadalmi átalakulás egybefonódását, többek között a nemzeti kisebbségek helyzetét is tárgyalva az új Jugoszlávia nemzeti egyenrangúsága politikája kapcsán (J. B. Tito összegyűjtött művei XIII., 1942. november 14. — 1943. január 20. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982; 96—102. o.). Nincs említés a Borba 1944. december 10-ei irányadó vezércikkéről, amely népeink testvériségének és egységének a politikájával, illetve ennek lényegével és jelentőségével foglalkozott (ezen cikk közlésével indult meg a Szabad Vajdaság Újvidéken 1944 utolsó napjaiban). Szerbia Kommunista Pártja alakuló kongresszusán a JKP küldötte 1945. május 8-án szintén jelentős irányelveket szögez le a nemzeti kisebbségekre vonatkozóan, amelyekről a szerkesztők eltekintettek.

Az okmánygyűjtemény igen sikeresen ecseteli Jugoszlávia népei és nemzetiségei harcának és forradalmának nemzetközi körülményeit, s e tekintetben közöl a háborús szövetséges kormányok diplomáciai levéltárainak kevésbé ismert anyagából, amely csak az utóbbi években vált hozzáférhetővé. Ugyancsak a külföldi levéltári anyagok alapján, de belföldi források felhasználásával is, a szerkesztők igen sikeresen érzékeltetik azt a politikai küzdelmet, amely a Tito—Šubašić kormány létrehozását megelőzte és azt a politikai harcot, amelyet a koalíciós kormány polgári tagjainak egy része folytatott a régi társadalmi rend megmentése érdekében. Ezek a mozzanatok csak nagy vonalakban éreztették hatásukat akkori belpolitikai életünkben, annál jelentősebbek voltak viszont az új Jugoszlá-

via nemzetközi elfogadtatásában s ezzel együtt forradalmi vívmányainak megőrzésében és forradalmunk továbbfejlesztésében.

Záró megjegyzésként meg kell jegyezni, hogy a két szerkesztő 1983 novemberében, Szarajevóban megtartott háromnapos tudományos értekezleten is magára vonta a résztvevők figyelmét, ezúttal egészen fura módon, önhitt és agresszív fellépésükkel, aminek kevés köze volt az értekezlet tudományos szintjéhez és a tudományos érvekre alapozott véleménynyilvánításhoz. Először dr. Milan Malinak az autonóm tartományokkal kapcsolatos bírálatára dr. Branko Petranović durván dr. Mali személyét támadta, kétségbe vonva tudományos lelkiismeretét és értesültségét, holott Mali doktori disszertációjának témája éppen Vajdaság autonómiája volt (Socijalistička Autonomna Pokrajina Vojvodina, Novi Sad, 1980, 364. o.). A másik szerkesztő, S. Nešović viszont, miután könyvük zágrábi bemutatása alkalmából dr. Atif Purivatrá bírálatával már találkozott, aki kifogásolta a nemzeti kisebbségekre vonatkozó anyagi hiányosságát, csökönnyösen védte téves és tarthatatlan álláspontját és Szarajevóban minősíthetetlen politikai jellegű kirohanásra ragadtatta magát a nemzeti kisebbségekkel, illetve nemzetiségekkel szemben, rágalmozva a magyar nemzeti kisebbséget — még hozzá a tudományos tárgyilagosság védelmének örve alatt. Ez utóbbi politikai diverzióknak szélesebb társadalmi visszhangja volt, és nemcsak Vajdaságban, félreérthetetlen elutasításra talált. Ezen utójáték alapján az okmánygyűjtemény fogyatékoságai nemcsak a szerkesztési hibákból adódnak.

REHAK László